

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

*Рахмонов Дониёржон Бахтиёржон ўгли
Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси
Магистратура тингловчиси, подполковник*

Аннотация: Мазкур мақолада ички ишлар органларининг тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этиш методикасини такомиллаштиришда Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунининг аҳамияти, жинойтларни тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этиш методикасини такомиллаштиришда идоравий назорат ва режалаштиришга эътибор қаратиш лозим бўлган жиҳатлар мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар билан боғланган ҳолда акс эттирилади. Шунингдек, тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этиш методикасини такомиллаштиришда ички ишлар органлари раҳбарларининг масъулиятини белгилашга аҳамият берилади.

Калит сўзлар: Ички ишлар органлари, тезкор-қидирув фаолияти, ташкил этиш, режалаштириш, ташкил этиш методикаси, идоравий назорат, криминоген вазият, тезкор-қидирув тадбирлари.

ПОКАЗАНА ВАЖНОСТЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Аннотация: В данной статье рассматривается значение закона Республики Узбекистан "Об оперативно-розыскной деятельности" в совершенствовании методологии организации оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел, аспекты, на которые следует обратить внимание при ведомственном контроле и планировании в совершенствовании методологии организации оперативно-розыскной деятельности по раскрытию преступлений. Это будет отражено в связи с реформами, проводимыми в нашей стране. Также при совершенствовании методологии организации оперативно-розыскных мероприятий придается важное значение определению ответственности руководителей органов внутренних дел.

Ключевые слова: Органы внутренних дел, оперативно-розыскная деятельность, организация, планирование, методология организации, ведомственный контроль, криминогенная обстановка, оперативно-розыскная деятельность.

THE IMPORTANCE OF IMPROVING THE METHODOLOGY FOR ORGANIZING OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Annotation: in this article, the importance of the law of the Republic of Uzbekistan "on operational-search activities" in improving the methodology for organizing operational-search activities of internal affairs bodies, the aspects that should focus on departmental control and planning in improving the methodology for organizing operational-search activities of crimes will be reflected in connection with the reforms implemented in our country. Also, in improving the methodology for organizing operational-search activities, it is given importance to determine the responsibility of the heads of internal affairs bodies.

Keywords: internal affairs bodies, operational-search activities, organization, planning, organization methodology, departmental control, criminogenic situation, operational-search activities.

КИРИШ

Жиноятчиликка қарши курашиш ҳамда унинг барвақт олдини олиш борасида амалга оширилган ишлар ва бу борадаги узоқ йиллик тажрибалар шуни кўрсатмоқдаги, жамиятда криминоген вазиятни барқарорлигини таъминлашда тезкор қидирув бўлинмалари фаолияти ташкил этиш методикасини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган дастлабки йиллардан бошлаб мамлакатни ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларидан бири қонун устуворлиги, қонунийлик, шахс ҳуқуқлари ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш, қисқача айтганда, - ҳуқуқий давлат ва одамлар ҳуқуқий онгини шакллантиришни таъминлашўга қаратилган суд-ҳуқуқ тизимини демократлаштириш ва либераллаштириш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонуни қабул қилингунига қадар фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини чеклаш мумкин бўлган ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятининг тезкор-қидирув фаолиятдан бошқа барча турлари қонунчиликда тартибга солинган эди. Шу боис Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатнинг умумий йиғилишида тезкор-қидирув фаолияти ўтказилишининг принциплари, асослари, шакл ва усулларини уни амалга оширувчи органлари тизимини белгиловчи “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунни қабул қилиш таклифини билдирди[1].

“Бу қонуннинг қабул қилиниши демократик давлатларнинг умумэтироф этилган амалиётга мос келади”. Таъкидлаш керакки бу қонун жиноятлар содир

этилишининг дастлабки босқичларидаёқ уларнинг олдини олиш ва ўз вақтида тўхтатиш бўйича чораларнинг самарадорлигини, шунингдек, суриштирув ва дастлабки терговнинг сифатини оширишга хизмат қилади. Айтиш мумкин, «Айтиш вақтида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг авваламбор, ички ишлар органларининг бу соҳадаги фаолиятининг янада либераллашувини таъминлашга олиб келади»[2].

Мазкур қонуннинг қабул қилиниши тезкор-қидирув бўлинмалари фаолиятини ташкил этишда ва бошқаришда дастурул-амал бўлиб хизмат қилмоқда десак муболаға бўлмайди. Шунингдек, ички ишлар органлари фаолиятини ислоҳ этиш борасидаги чора-тадбирлар ички ишлар органлари ролини ошириш, уларни ҳар бир ходим томонидан ўз хизмат бурчи – «Халқ манфаатларига хизмат қилиш»ни сўзсиз бажарадиган ижтимоий йўналтирилган профессионал тузилмага айлантириш имконини бермоқда. Шу билан бирга, ички ишлар органларининг кундалик фаолиятини ташкил этишда қатор тизимли камчиликлар мавжуд бўлиб, улар, куч ва воситалар бошқарувининг етарли даражада мувофиқлашмаганлиги, шахсий таркиб билан тарбиявий ишлар ва уларнинг касб маҳорати, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жинойтчиликка қарши курашишнинг мақсадли назорат-таҳлилини таъминлаш ҳолатининг паст даражадалиги намоён бўлмоқда[3].

Ўтган 2023 йилда республикада жинойтларнинг олдини олиш, фош этиш ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш борасида Ички ишлар вазирлиги томонидан бошқа мутасадди вазирлик ва идоралар, нодавлат нотажорат ташкилотлари ҳамда фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорликда бир қатор самарали ишлар амалга оширилган. Ички ишлар органлари ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан ўтказилган самарали тадбирлар натижасида иқтисодиёт ҳамда бошқарув тартиби ва одил судлов соҳасида 1 064 нафар шахс томонидан содир этилган 849 та жинойт аниқланиб, улар оқибатида етказилган 135,6 млрд. сўм миқдоридagi зарар ундирилиши таъминланган. Ички ишлар органлари ходимларининг ташаббуси билан аниқланган жинойтлар 2022 йилда қайд этилган жами жинойтларнинг 39 фоизини (22762 та) ташкил этган[4].

Жинойтларни ўз вақтида фош этиш борасидаги тадбирлар етарли ташкил этилмаганлиги оқибатида 2023 йилда содир этилган жинойтларнинг 4582 таси ёки 7,4 фоизи фош этилмасдан қолган. Бу кўрсаткич 2023 йилда янада ёмонлашган, хусусан содир этилган жинойтларнинг 12306 таси ёки 12,3 фоизи очилмаган. Фикримизча, бу кўрсаткичлар ички ишлар органлари, хусусан тезкор қидирув бўлинмалари фаолиятини ташкил этишда хато-камчиликларга йўл қўйилаётганлигидан, ечимини кутаётган муаммолар ва тўлиқ фойдаланилмаган имкониятлар мавжудлигидан далолат беради ҳамда келгусида тезкор-қидирув бўлинмалари фаолиятини ташкил этишда, жинойтларни фош этиш фаолиятини

тахлилларга таянган ҳолда ҳамда жиноятларнинг турлари, жиноятларни содир этиш усуллари, жиноят содир этган шахсларга аҳамият берган ҳолда ҳамда амалга оширилиши лозим бўлган вазифаларни режалаштириш ташкил этиш мақсадга мувофиқ[5].

Шу ўринда, тезкор-қидирув фаолиятининг айрим жиҳатларига тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Ўзбекистон Республикасининг 25.12.2012 йилдаги “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-344-сон қонунида тезкор-қидирув фаолияти тушунчасига таъриф бериб ўтилган. Тезкор-қидирув фаолияти (бундан буён матнда ТҚФ деб юритилади) ушбу Қонун билан махсус ваколат берилган давлат органларининг тезкор бўлинмалари (бундан буён матнда тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар деб юритилади) томонидан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш орқали амалга ошириладиган фаолият туридир. Тезкор-қидирув фаолияти юридик фаолиятнинг алоҳида тури сифатида мамлакатимиз ривожланишининг барча босқичларида махсус ваколатли давлат органлари, уларнинг тезкор бўлинмалари ҳамда мансабдор шахслари томонидан фақат жиноятчиликка қарши кураш мақсадларида амалга оширилиб келинади. Ушбу фаолият жиноятчиликка қарши курашиш вазифаларини муваффақиятли ҳал этиш манфаатларига бўйсундирилган бўлиб, унинг бош мақсади тезкорқидирув тадбирларини ўтказиш орқали фуқаролар, жамоатчилик ташкилотлари ва давлатнинг қонун билан кўриқланадиган ҳуқуқлари ва манфаатларини самарали ҳимоя қилиш ҳисобланади. ТҚФни амалга оширувчи органлар тезкор бўлинмаларининг жиноятчиликка қарши курашишни ташкил этишга оид айна кундаги фаолиятини, жинойий кўринишларни олдини олиш ва фош этиш борасидаги муайян тадбирлар мажмуи сифатида тан олиш нотўғри бўлар эди, зеро, ҳозирги жамиятда жиноятчиликка қарши курашиш – бу барча давлат органлари ва жамоатчилик ташкилотлари томонидан амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий, ташкилий, махсус ва бошқа тадбирларнинг мураккаб мажмуи ҳисобланади[6]. Уларга тезкор-қидирув кучлари, воситалари ва усуллари ёрдамида амалга оширилаётган махсус тадбирлар ҳам киради. Ушбу махсус тадбирлар, давлат органлари ва жамоатчилик ташкилотлари томонидан амалга оширилаётган бошқа тадбирлар билан чамбарчас боғланган бўлиб, ТҚФнинг йўналишини белгилаб беради.

Фикримизча, қандай фаолият бўлмасин, фаолиятни таҳлилларга асосланган ҳолда режалаштириб ташкил этиш ўзининг самарасини беради. Худди шундай, содир этилган жиноятларни уни содир этиш, усули, вақти, жойи ва бошқа механизмларини ҳисобга олган ҳолда, тусмоллар асосида фош этишни режалаштириш орқали ижобий натижага эришиш мумкин. Шу ўринда, “Режалаштириш” ва “Ташкил қилиш” тушунчаларига таъриф бериб ўтиш лозим. Режалаштириш – бошқарув тизимини ривожлантиришнинг умумий

концепциясини ишлаб чиқиш, аниқ топшириқлар, уларни амалга ошириш муддатлари, мақсадлари ва йўлларини, яъни келгуси даврда бажариладиган ҳаракатлар (тадбирлар) дастурини асослаш. Режалаштириш, бошқарув функцияси сифатида, мураккаб илмий ва ташкилий фаолиятдир. Муваффақиятли режалаштириш учун қуйидагиларни билиш зарур: жамият ривожланишининг объектив қонунлари, уларнинг талаблари ва амал қилиш механизми, жамият ривожланишининг аниқ шартлари, имкониятлари ва эҳтиёжлари; режалаштирилаётган жараён ривожланишининг мақсадлари, вазифалари ва мўлжалланаётган даражаси; ушбу даражага эришиш воситалари; вақт ва ресурслар захиралари. Ташкил қилиш – унинг моҳияти қабул қилинган қарорни амалга ошириш учун аниқ чоралар ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишдан иборат. Ушбу чораларга қуйидагилар киради: ижрочиларни танлаш; топшириқлар ва уларни бажариш муддатларини ҳар бир ижрочига етказиш; ижрочиларни улар олдида қўйилган янги вазифаларни амалга оширишлари учун махсус тайёрлаш ёки қайта тайёрлаш; қўйилган мақсадларга эришиш усулларини танлаш; ижрочиларни моддий, молиявий ва бошқа жиҳатдан таъминлаш. Ташкил қилишнинг пировард мақсади бошқарув тизимида куч ва маблағларни энг кам сарфлаб, унинг мақсадларига эришишни таъминлай оладиган ташкилий муносабатларни шакллантиришдан иборат. “Режалаштириш” ва “Ташкил қилиш” тушунчалари билан бир қаторда “Назорат” тушунчасига ҳам таъриф бериб ўтиш лозим[7]. Чунки, фаолият режалар асосида ташкил этилса, белгиланган режадаги вазифалар ижросини “Назорат қилиш” орқали юқори самарадорликка эришилади. Назорат қилиш (контроль) амалда эришилган оралик ва пировард натижаларни қарор (режа)да назарда тутилган вазифа(лар) билан қиёслаш орқали ижронинг қабул қилинган қарорга мос ёки мос эмаслигини аниқлашга қаратилган ҳаракатдир. Бажарилган иш қўйилган вазифаларга қанчалик мос келишини доимий равишда кузатмай туриб, белгиланган чораларни муваффақиятли амалга ошириб бўлмайди. Қонунда тезкор-қидирув тадбирларининг турлари сифатида сўров, маълумотлар тўплаш, тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган ахборотни олиш мақсадида шахсларнинг ҳаракатларини, ҳодисаларни ва жараёнларни бевосита ёки билвосита (техник воситалардан фойдаланган ҳолда) ноошкора кузатиш ва қайд этишдан иборат бўлган тадбир, қиёсий текширув учун намуналар йиғиш, текшириш учун харид қилиш, назорат остида олиш, предметларни ва ҳужжатларни текшириш, тезкор кузатув, шахснинг айнанлигини аниқлаш, турар жойларни ва бошқа жойларни, биноларни, иншоотларни, жойнинг участкаларини, техник ва транспорт воситаларини текшириш, почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларини назорат қилиш, телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб

бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш, абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот олиш, тезкор киритиш, назорат остида етказиб бериш, ниқобланган операция, тезкор эксперимент келтириб ўтилган[8]. Қонун талабларига асосан тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларнинг фаолияти устидан идоравий назорат қилиш тартиби мазкур органлар раҳбарлари томонидан белгиланади. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар раҳбарлари тезкорқидирув фаолиятининг ташкил этилиши ва амалга оширилиши устидан идоравий назоратни таъминлайди. Сўнги йилларда бутун дунёда жиноятнинг янгича турлари, шакллари ва кўринишларининг пайдо бўлиши, жиноятларни содир этиш усуллари ўзгариб бораётганлиги, хусусан ижтимоий тармоқлар, интернет билан боғлиқ ҳолда содир этилаётган жиноятлар, кибержиноятчилик тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этишда фаолиятни амалга оширувчи тузилмаларга қўшимча вазифалар юклайди. Буни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 март кунидаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон Фармонида ҳам кўришимиз мумкин. Хусусан, фармонда Ички ишлар органларининг тезкор-қидирув фаолиятини қуйидаги йўналишлар бўйича такомиллаштириш вазифаси қўйилган[9].

Жумладан, уюшган жиноятчилик, терроризм ва экстремизм, гиёҳванд воситалар, психотроп моддалар ва уларнинг аналоглари ноқонуний айланмасига қарши курашиш чора-тадбирлари самарадорлигини ошириш; – ахборот технологиялари ва Интернет тармоғидан фойдаланиш соҳасидаги жиноятларга қарши курашиш борасида тубдан янги механизмларни жорий этиш; – тезкор бўлинмалар фаолиятини аппарат-дастурий таъминлаш, замонавий ахборот технологияларини кенг татбиқ этиш.

ХУЛОСА

Фикримизча, ички ишлар органлари тезкор-қидирув фаолиятини ташкил этишнинг методикасини такомиллаштириш бўйича фаолиятини тўғри режалаштириш ва ташкил этиш, келгусида жиноятларнинг иссиқ изидан очилишига, фуқаролар, давлат ва жамият манфаатларига етказилган зиённинг ўз вақтида қопланишига хизмат қилади. Шунингдек, жиноятларни иссиқ изидан фош этишда ижобий натижаларга эришиш учун тезкор-қидирув бўлинмалари фаолиятида қуйидаги чора-тадбирларни белгилаб олишга алоҳида аҳамият қаратиш лозим. Хусусан, доимий равишда тезкор-қидирув бўлинмалари ходимларининг касбий маҳоратини, билим савиясини ошириш бўйича ўқув-машғулоти ўтказиб бориш, бунда ходимларнинг ахборот-техника воситаларидан тўғри ва самарали фойдаланиш йўлларида воқиф бўлишларини

таъминлаш; Содир этилиб, фош этилмасдан қолган жиноятлар юзасидан ички ишлар органларининг соҳавий хизматлари, жамоат тузилмалари ҳамда бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликни ҳамда ахборот алмашинувини йўлга қўйиш; Фош этилмаган жиноятлар юзасидан келиб тушган барча маълумотларнинг сифатини текшириш ва таҳлилни амалга ошириш ҳамда маълумотлар юзасидан амалга оширилиши лозим бўлган тезкор-қидирув тадбирларини режалаштириш; Тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширишда куч ва воситаларни тўғри тақсимлаш; Жиноят юзасидан олинган тезкор маълумотлар юзасидан тезкор-қидирув тадбирларини тўғри танлаш ва тадбирларни ўтказишни малакали ва касбий маҳорати юқори бўлган ходимларга юклаш самарали натижаларни беради[10];

Сўнги йилларда содир этилаётган жиноятларнинг аксарияти ахборот-технологиялари орқали содир этилаётганлигини инобатга олиб, ушбу турдаги жиноятларни фош этишда мутахасислар имкониятларидан фойдаланишни йўлга қўйиш, улар билан самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш; Содир этилган жиноятларни фош этишга қаратилган чора-тадбирлар ҳамда тезкор-қидирув тадбирлари натижадорлигини ошириш мақсадида тезкор-қидирув бўлинмалари раҳбарларининг кунлик сўров ва идоравий назоратини кучайтиришни вазифа сифатида белгилаш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Юрист ахборотномаси/4-сон-1жилд/2020-йил/ Илмий мақола / “Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши”. Р.Рахимхўжаев. <https://www.yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/94>.
2. Ўзбекистон Республикасининг 25.12.2012 йилдаги “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги ЎРҚ-344-сон қонуни. (26-модда) Манба: <https://lex.uz/docs/2107763>.
3. Ҳамдамов А.А., Саитбаев Т.Р, Гордеев С.Н., Рашидходжаев Р.Т. Ўзбекистон Республикасининг “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонунига шарҳ. Т2015. Б-3-4.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг қарори, 12.03.2021 йилдаги СҚ-245-IV-сон Қарори, Манба: <https://lex.uz/ru/docs/5361>;
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 март кунидаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 23 августдаги ПҚ-3919-сон “Ички ишлар органлари бошқарув, назорат ва шахсий таркиб билан

- ишларнинг самарали тизимини жорий этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори, манба: <https://lex.uz/>
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг халқ депутатлари Хоразм вилояти Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи. 2018 йил 23 март.
 8. Республика бўйича 2021 йилнинг 12 ойи мобайнида жиноятчилик ҳолати тугрисида солиштирма маълумотлар.
 9. Ички ишлар органларида бошқарув ва ахборот-таҳлил фаолияти асослари: Дарслик / И. Исмаилов, Д.С.Мухамадалиев, Э.У. Азизов; масъул муҳаррир Б. Матлюбов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019.
 10. Юрист ахборотномаси/4-сон-1жилд/2020-йил/ Илмий мақола / “Тезкор-қидирув фаолияти” фани предмети, вазифалари ва унинг юристларни тайёрлашдаги аҳамияти. В.Каримов <https://www.yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/94>.